

CAMPILLO, Maria (2006): *Memòria literària i ficció de l'univers concentracionari*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer, 48 p. (Textos d'Història i Cultura, 1).

És una llàstima que un llibre com el que ara ressenyem hagi passat pràcticament desapercebut, no només entre el públic interessat per aquests temes, sinó fins i tot entre els especialistes en la matèria. La causa hem de buscar-la en la poca difusió –que en el fons és poca capacitat de distribució– que tenen les publicacions editades directament per entitats o fundacions. La Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, ubicada a Barcelona, és un d'aquests casos. Alguns dels treballs que publica estan relacionats amb informes d'àmbit autonòmic i local que cal vincular-los amb el dia a dia de la vida política catalana. Per estar al corrent de totes aquestes actuacions només cal donar un cop d'ull al web corresponent (www.pisunyer.org). A part d'això, la fundació compta amb un

important arxiu històric format bàsicament pel fons personal de Carles Pi i Sunyer, polític, enginyer i escriptor català que va viure entre 1888 i 1971, i que és sens dubte una de les personalitats més influents en l'àmbit polític i cultural, tant durant els anys de la guerra civil com en els de l'exili.

Gràcies a la feina constant i incansable que han fet gent com Maria Campillo i, especialment, Francesc Vilanova i Vila-Abadal (tots dos professors de la Universitat Autònoma de Barcelona, una al departament de Filologia Catalana i l'altre al d'Història Moderna i Contemporània), avui dia coneixem una part significativa del material d'aquest fons documental. En bona mesura, però, són publicacions que han tingut –com dèiem– molta menys difusió que la que realment mereixerien. És el cas, per exemple, dels dos volums amb l'edició de correspondència inèdita de Carles Pi i Sunyer durant els primers moments de l'exili (no oblidem que Pi i Sunyer va ser Conseller de Cultura de la Generalitat en plena guerra civil). El primer dels dos volums, a cura de Francesc Vilanova, recull les cartes de catalans internats en els camps de concentració francesos (*Des dels camps. Cartes de refugiats i internats al Migdia francès l'any 1939*, 1998). El segon, editat per Vilanova i Campillo, se centra en la figura dels intel·lectuals, amb atenció especial als escriptors (*La cultura catalana en el primer exili, 1939-1940. Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*, 2000). I no només això, és clar. Un cop d'ull al catàleg de publicacions de la Fundació (que es pot consultar en l'apartat corresponent del web anteriorment mencionat), permet fer-se idea de l'abast real de l'esforç.

Amb el llibre *Memòria literària i ficció de l'univers concentracionari* de Maria Campillo, la Fundació inaugura una nova col·lecció de petits opuscles titulada «Textos d'Història i Cultura». En aquesta ocasió l'edició serveix per recuperar la ponència que l'autora va presentar l'octubre de l'any 2002 en el congrés *Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme*, organitzat pel Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica (CEFID) de la Universitat Autònoma de Barcelona. Les intervencions van ser publicades l'any següent per l'editorial Crítica i el Museu d'Història de Catalunya en un volum de gran format editat a cura de J. Sobrequés, C. Molinero i M. Sala (la ponència de Campillo hi apareix a les pàgines 119-131).

El text és sens dubte una aportació de primera mà, molt significativa, a l'estudi del tema, per la qual cosa queda plenament justificada la iniciativa de publicar-lo en volum independent. Maria Campillo és especialista en literatura catalana de la guerra civil i de l'exili. La seva tesi doctoral (*Escriptors catalans i compromís antifeixista, 1936-1939*, publicada el 1994) s'ha convertit ja en un clàssic de referència obligada. En el text que ara ens ocupa es planteja el tema de la literatura sorgida de l'experiència viscuda en els camps de concentració. L'autora demostra en primer lloc un bon coneixement dels estudis sobre el tema (tant d'àmbit català com internacional) i de la producció literària sobre la qual es basen aquests estudis (des de Primo Levi fins a Imre Kertész, passant per Jorge Semprún o Jean Améry, per citar-ne només uns quants).

Va ser Theodor Adorno qui el 1949 va qüestionar, en una frase que s'ha fet cèlebre, la possibilitat que pogués tornar-hi a haver poesia després d'Auschwitz. El que es planteja l'autora no és, lògicament, si escriure un poema és o no un acte de barbàrie, sinó quina mena de literatura pot sorgir d'una experiència extrema com és la dels camps de concentració. Al darrera d'aquesta qüestió apareix una reflexió que és la clau per a l'anàlisi literària: la relació que s'estableix entre memòria i ficció o, dit d'una altra manera, el tractament literari al qual els escriptors sotmeten l'experiència autobiogràfica. Certament, un plantejament d'aquest tipus pot conduir-nos fàcilment cap a un dels grans temes de debat vigents actualment en la teoria literària: els mecanismes de construcció de l'autobiografia, de l'anomenada literatura del jo. Campillo, en una virtut que l'honora, no es deixa endur voraginosament per una reflexió estrictament teòrica sobre tècniques i models (un discurs que en els últims temps compta amb nombrosos adeptes i que ja ha fet rajar molta més tinta de la que podem absorbir), sinó que se situa en el terreny de l'anàlisi dels textos (i dels contextos en els quals es produeixen), més que no pas en el dels models teòrics o les tipologies textuals.

El punt de partida té també un component de base ètica: la necessitat dels testimonis de l'experiència concentracionària d'expressar allò que han viscut. La situació, però, ràpidament genera

un problema que ens situa de ple en el camp estètic: la dificultat que aquesta voluntat d'expressió comporta a l'hora de convertir en llenguatge una realitat que en el fons és «impensable» i, per tant, difícilment expressable; «és a dir, quina mena de relació s'estableix entre llenguatge i realitat, en el cas d'aquesta mena de realitat “indicible” i poc creïble» (p. 18). El que fa Campillo és analitzar uns exemples concrets de les dificultats que comporta la relació entre testimoni (memòria) i expressió (ficció i literatura). I ho fa a partir d'exemples extrets de la literatura castellana (són de destacar les pàgines d'anàlisi de l'obra de Jorge Semprún, que és un dels autors que planteja més explícitament el dilema), però sobretot de la catalana, que van des del discurs testimonial d'alguns dels entrevistats per Montserrat Roig en el seu llibre *Els catalans als camps nazis* (1977), fins a les obres de Lluís Ferran de Pol, Xavier Benguerel, Agustí Bartra o Joaquim Amat-Piniella. L'anàlisi és en bona mesura comparativa, de manera que queda clara la relació entre la narrativa catalana sobre el tema i els clàssics de la literatura europea (aquest cop amb atenció especial per a Primo Levi).

Ara bé, l'autèntica cirereta del pastís és la que Maria Campillo es reserva per a les pàgines finals del seu estudi: el cas de Mercè Rodoreda, amb atenció especial al seu conte «Nit i boira» (vegeu també el que la mateixa autora en diu en un article del número 36 de la revista *Caplletra*, publicat la primavera de 2004: «Un viatge a l'infern: *Nit i boira* de Mercè Rodoreda», p. 77-92). El conte va ser escrit l'any 1946 i no es va publicar en volum fins a *Semblava de seda i altres contes* (1978). Quan Rodoreda l'escriu, difícilment podia conèixer l'obra de Primo Levi o de Paul Celan. El text, però, permet una interpretació que ens situa perfectament en el mateix terreny que l'obra d'aquests dos grans clàssics. Campillo va resseguint el conte des d'aquesta línia de lectura, amb atenció especial a la manera com es formalitza l'experiència des de la utilització del llenguatge simbòlic i la tècnica del monòleg. Tot plegat demostra, és clar, que Mercè Rodoreda és una escriptora de primera línia, perfectament comparable als grans clàssics del gènere, però també posa de manifest la capacitat de lectura de Maria Campillo, un mèrit que sens dubte cal valorar.